

PROSOCIALAUS IR ANTISOCIALAUS ELGESIO SKALĖS BEI JAUNIMO VERTYBIŲ SPORTINĖJE VEIKLOJE KLAUSIMYNO ADAPTAVIMAS LIETUVIAMS

Saulius Šukys

Lietuvos kūno kultūros akademija, Kaunas, Lietuva

Saulius Šukys. Socialinių mokslų daktaras. Lietuvos kūno kultūros akademijos Socialinių ir humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis — dorovinių vertybių ugdymas sportinėje veikloje.

SANTRAUKA

Tyrimu siekta aprašyti prosocialaus bei antisocialaus elgesio ir jaunimo vertybių sportinėje veikloje instrumentų adaptavimo etapus, jų tinkamumą įvertinant bandomuoju tyrimu. Tyrimo instrumentų adaptavimas lietuviams ir jų patikimumo patikrinimas vykdytas keturiais etapais. Per pirmą etapą atliktas Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalės ir Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimyno vertimas. Per antrą etapą atliktas bandomasis tyrimas apklausiant 170 (32 merginos ir 138 vaikinai) sportuojančių studentų. Trečio etapo metu išskirti faktoriai ir įvertintas jų atitikimas autorių nurodytiems. Per ketvirtą — patikrintas adaptuojamos skalės ir klausimyno patikimumas.

Taikant tiriamosios faktorių analizės matematinį modelį buvo išskirti keturi Prosocialaus ir antisocialaus elgesio skalės faktoriai, kurie atitiko autorių nurodytus. Nustatytas prosocialaus ir antisocialaus elgesio skalių tinkamas vidinis suderinamumas (nuo 0,79 iki 0,85), silpnas ryšys tarp sportininkų prosocialaus elgesio su komanda ir varžovais ($r = 0,29$; $p < 0,01$) bei tarp sportininkų antisocialaus elgesio su komanda ir varžovais ($r = 0,31$; $p < 0,01$). Vertinant Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimyną išskirtos trys vertybių grupės: moralinės, gebėjimų ugdymo ir statuso vertybės. Visų trijų vertybių skalių vidinis suderinamumas yra geras (nuo 0,70 iki 0,85). Nustatytas vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys tarp gebėjimų ugdymo ir moralinių vertybių ($r = 0,47$; $p < 0,01$), gebėjimų ugdymo ir statuso vertybių ($r = 0,50$; $p < 0,01$).

Nustatytas koreliacinis ryšys tarp moralinių vertybių ir prosocialaus elgesio tiek su komandos draugais ($r = 0,34$; $p < 0,01$), tiek su varžovais ($r = 0,30$; $p < 0,01$) bei neigiamas ryšys su negarbingu sportininkų elgesiu su varžovais ($r = -0,29$; $p < 0,01$).

Tyrimo metu išskirtų faktorių, kurie sutampa su autorių nurodytais, bei prielaidų apie vertybių ir elgesio sportinėje veikloje sąsają patvirtinimas, geri vidinio skalių suderinamumo balai leidžia kalbėti apie adaptuotų tyrimo instrumentų atitikimą validumo ir patikimumo reikalavimams.

Raktažodžiai: prosocialus ir antisocialus elgesys, vertybės sportinėje veikloje, tyrimo instrumentų adaptavimas, patikimumas ir validumas.

ĮVADAS

Mokslininkai seniai diskutuoja sportininkų ugdymo ir jų elgesio sportinėje veikloje tyrimo klausimais (Jones, McNamee, 2000). Antai prieš dešimt metų B. J. Bredemeier ir D. L. Shields (1998) iškėlė tokį klausimą: tiriant dorą sportininkų elgesį ir jį lemiančius veiksnius sportinėje veikloje labai svarbu turėti patikimus ir validžius tyrimo instrumentus. Nors tiek anksčiau,

tiek per pastarąjį dešimtmetį užsienyje ir Lietuvoje atlikta nemažai tyrimų šioje srityje, tačiau, kai kurių mokslininkų (Kavassanu, Boardley, 2009) teigimu, jų vis dar stokojama. Pažymėtina, kad tiriant sportininkų elgesį sportinės veiklos požiūriu taikyti įvairūs tyrimo metodai ir instrumentai. Pavyzdžiui, pateikiamos įvairios hipotetinės situacijos, kurių metu aprašytas konkretus elgesys

ir analizuojama sportininkų elgesio sprendimai, ketinimai elgtis bei konkretus elgesys (Brede-meier, Shields, 2001; Kavussanu, Roberts, 2001; Kavussanu, Ntoumanis, 2003). Taikytas ir stebėjimas, kurio metu analizuotos sąsajos tarp trenerių ir sportininkų elgesio (Vaez Mousavi, Shojaei, 2005 a; Arthur-Banning et al., 2009; Vargas-Tonsing, 2009), domėtasi agresijos raiška rungtynių metu (Vaez Mousavi, Shojaei, 2005 a, b).

Minėtos hipotetinės situacijos, nors ir pakartoja realias rungtynių situacijas, yra specifinės tam tikrai sporto šakai ir neleidžia ne tik įvertinti platesnio elgesio spektro, bet ir palyginti duomenis pagal sporto šakas (Kavussanu, Boardley, 2009). Čia galima paminėti J. Vallerand ir bendraautořių (1997) sukurtą daugiamatę elgesio sportinėje veikloje skalę, kuri vis tik labiau orientuota į garbingą sportininkų elgesį. Analogiškai paminėtina D. Shields ir kt. (2007) naudota sportininkų elgesio tyrimo skalė, kuri per mažai dėmesio skiria sportininkų elgesiui su kitais komandos draugais. Tyrimai rodo, kad komandos draugų elgesys turi įtakos tiek individualaus sportininko elgesiui, tiek bendrai komandos moralinei atmosferai (Kavussanu, 2006; Shields et al., 2007). Todėl analizuojant sportininkų elgesį svarbu įvertinti ir jų tarpusavio bendravimą. Kalbant apie stebėjimą paminėtina, kad jį vykdyti ne visada paprasta dėl keleto priežasčių: reikalinga speciali įranga, ne visada pakanka vieno tyrėjo, kyla keblumų įvertinant tyrimo duomenų patikimumą ir validumą.

Išsakyti teiginiai skatina mokslininkus kurti naujus tyrimo instrumentus. Paminėtina M. Kavussanu ir I. D. Boardley (2009) mokslo bendruomenei pasiūlyta Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalė (*The Prosocial and Antisocial Behavior in Sport Scale*). Kurdami šią skalę mokslininkai kėlė tikslą pateikti platesnį sportininkų teigiamo ir neigiamo elgesio spektrą. Pažymėtina, kad remdamiesi A. Banduros dviejų moralės dimensijų teorija autoriai vartoja prosocialaus ir antisocialaus elgesio sąvokas. Prosocialus elgesys apibūdinamas kaip savanoriška pagalba, naudos suteikimas kitiems (Barr, Higgins-D'Alessandro, 2007), antisocialus — savanoriški veiksmai, kuriais padaroma skriauda kitiems. Minimioje skalėje matuojamos dvi prosocialaus (prosocialus elgesys su komandos draugais ir varžovais) ir dvi antisocialaus (antisocialus elgesys su komandos draugais ir varžovais) elgesio formos.

Įvertinus Lietuvoje atliktus sportuojančių vaikų ir jaunimo elgesio ypatumų tyrimus paminėtini tik keli, kurių metu analizuoti sportuojančių paauglių

socialiniai įgūdžiai (Malinauskas, Šniras, 2006), patyčių raiška (Šukys, Jankauskienė, 2008), požiūris į kilnų elgesį ir jo raišką sportinėje veikloje (Adaškevičienė, Budreikaitė, 2007), sportuojančių studentų nuostatos dėl sportinės veiklos dalyvių elgesio (Šukys, 2008). Šie tyrimai yra pakankamai skirtingi keliamais tikslais ir jų sprendimo būdais. Be to, jų metu apskritai mažai domėtasi sportininkų neigiamo elgesio raiška. Galima daryti prielaidą, kad taip nutinka dėl tyrimo instrumentų stokos. Todėl kitų mokslininkų sukurtų patikimų ir validžių tyrimo instrumentų adaptavimas yra aktualus tiek skatinant tokius tyrimus, tiek tyrimo duomenų sklaidą.

Akcentuojant sportininkų elgesio sportinėje veikloje tyrimų aktualumą ir jų problematiškumą atkreiptinas dėmesys į sportininkų vertybines orientacijas. Vertybių vaidmuo žmogaus veiksmams ir aplinkos suvokimui yra seniai žinomas (Rokeach, 1973). Vertybės parodo, kas individui ar grupei svarbu. Jos veikia kaip motyvuojantis veiksnys, suteikiantis veiksmams kryptį ir intensyvumą, tarnauja tarsi standartai vertinant elgesį. Vertybių sistema formuojasi asmeninės patirties metu ir internalizuojant individui svarbioje grupėje dominuojančias vertybes (Schwartz, 1994). Taigi vertybės veikia mūsų sprendimus tam tikromis situacijomis. Reikia pažymėti, kad sportuojančių vaikų ir jaunimo vertybinės orientacijos nemažai tirtos ir Lietuvoje (Puniškienė, Laskienė, 2006; Malinauskas, 2008 ir kt.). Šių tyrimų metu dažnai naudojama M. Rokeach vertybių skalė. Manytume, ji tinkama norint palyginti skirtingų grupių vertybines orientacijas, tačiau galima abejoti jos taikymo tikslingumu, aiškinantis sportininkų vertybes sportinėje veikloje. Todėl vertas dėmesio Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimynas (*Youth Sport Values Questionnaire* — Lee et al., 2008), skirtas nustatyti, kokios vertybės sportininkams yra svarbios sportinėje veikloje. Jame išskiriamos moralinių, gebėjimų ugdymo ir statuso vertybių grupės. Šio klausimyno adaptavimas lietuviams yra aktualus analizuojant ne tik vertybes, svarbias sportuojantiems vaikams ir jaunimui, bet ir jų sąsajas su prosocialaus bei antisocialaus elgesio raiška.

Išsakyti teiginiai apie sportininkų elgesio sportinėje veikloje tyrimų problematiką ir naujų tyrimo instrumentų mokslinėje spaudoje pristatymas paskatino adaptuoti minėtus tyrimo instrumentus (gavus autorių leidimus) lietuviams. Tyrimo **tikslas** — aprašyti prosocialaus bei antisocialaus elgesio ir jaunimo vertybių sportinėje veikloje

instrumentų adaptavimo etapus, jų tinkamumą įvertinant bandomuoju tyrimu.

TYRIMO METODIKA

Norint adaptuoti du tyrimo instrumentus lietuviams ir patikrinti jų patikimumą bei validumą tyrimas vykdytas keturiais etapais.

Per pirmą etapą buvo atliekamas Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalės bei Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimyno vertimas. Pažymėtina, kad nors ir nėra griežtai nusistovėjusių vieningų ir absoliučiai teisingų instrumento pritaikymo taisyklių (Riklikienė, 2007), kiekvienas tyrėjas turi pagrįsti adaptavimo logiką. Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad instrumento vertimo strategija turėtų atitikti tyrimo, kurio metu instrumentas bus naudojamas, tikslą: ar ketinama atrasti naujus fenomenus, požymius, savybes kitose kultūroje (vykdomasis tyrimas), ar siekiama lyginti jau žinomus skirtingų kultūrų ypatumus (palyginamasis tyrimas). Pirmuoju atveju originalaus instrumento turinio ir struktūros išlaikymas tampa esmine užduotimi, antruoju — būtinas tinkamas instrumento prasmės perkėlimas į kitą kultūrą (Jones et al., 2001 — cit. iš Riklikienė, 2007). Atliktu tyrimu siekėme antro tikslo, todėl esmine užduotimi buvo originalo prasmės perkėlimas. Pirmiausia du anglų kalbos specialistai skalės ir klausimyno teiginius išvertė į lietuvių kalbą. Paskui šiuos du vertimus įvertino trečias anglų kalbos specialistas ir pateikė savo siūlymus. Pagal jo pastabas buvo kai kas pataisyta. Tada abiejų instrumentų išversti variantai įvertinti mokslininko, kurio tyrimų sritis susijusi su tais klausimais. Nors rekomenduojamas atgalinis vertimas, tačiau neatmetant jo naudingumo kartais tai tiesiog nebūtina daryti (Riklikienė, 2007). Mes atgalinio vertimo netaikėme, tik bandomuoju tyrimu įvertinome vertimą. Adaptuojamų tyrimo instrumentų autoriai taip pat neišreiškė pageidavimo pamatyti atgalinio vertimo versijos.

Per antrą etapą buvo atliktas bandomasis tyrimas apklausiant 170 (32 merginas ir 138 vaikus) sportuojančių studentų. Studentai buvo parinkti patogiuoju būdu iš įvairių Lietuvos universitetų. Parenkant studentus buvo keliami sąlyga, kad jie būtų dalyvavę šalies čempionate, t. y. orientuotasi į aukštesnio meistriškumo sportininkus. Todėl tarp apklaustųjų 85,3% nurodė, kad yra dalyvavę šalies čempionate (88,4% vaikinių ir 71,9% merginų), 47,6% yra tapę šalies prizininiais (42,0% vaikinių ir 71,9% merginų), 15,9% dalyvavę ir Europos čempionate (12,3% vaikinių ir 31,3% merginų), o

1,8% — pasaulio čempionate ar olimpinėse žaidynėse (vienas vaikinai ir 2 merginos). Apklausti studentai pagal sporto šakas pasiskirstė taip: 86 kultivuoja krepšinį, 40 — futbolo, 23 — rankinį, 14 — tinklinį, 4 — regbį ir 3 — žolės riedulį. Studentai pasirinktą sporto šaką kultivavo vidutiniškai 10 metų.

Pirmiausia studentai, vertindami 20 Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalės teiginių, turėjo atsakyti, kaip dažnai per praėjusius metus jiems teko atlikti teiginiuose nurodytus veiksmus, pasirenkant vieną iš penkių atsakymo variantų nuo *niekada* (1) iki *labai dažnai* (5). Tada jiems pateiktas Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimynas. Vertindami trylika teiginių turėjo pasirinkti vieną iš septynių atsakymo variantų: nuo *ypač svarbu man* (5) iki *tai prieštarauja tam, kuo aš tikiu* (–1). Taip pat klausimyne buvo keletas klausimų apie pačius tiriamuosius: sporto šaką, sportinę patirtį, sportinius laimėjimus ir lytį.

Per trečią etapą taikant tiriamosios faktorinės analizės matematinį modelį buvo siekiama išskirti faktorius (skales) ir įvertinti, kaip jie atitinka instrumentų autorių išskirtuosius.

Per ketvirtą etapą išskyrus instrumentus sudarančius faktorius (skales), patikrintas jų patikimumas skaičiuojant vidinio suderinamumo (Kronbacho alfa) reikšmes. Taip pat tikrintas instrumentų validumas. Kalbant apie instrumento validumą, esmine sąvoka paminėtinas konstrukto validumas, t. y. visas instrumentas ar atskiros jo dalys matuoja teoriškai operacionalizuotą objektą ar tam tikrus jo kintamuosius. Tačiau dažnai būna sudėtinga jį nustatyti, nes, pirma, sudėtinga objektą ar jo kintamuosius apibrėžti, ir, antra, ribotos jų empirinio patikrinimo galimybės (Sattler, Hoge, 2006). Todėl vertinant validumą tikrinama, ar analizės metu išskiriami faktoriai atitinka teoriškai apibrėžtus rodiklius, ar yra koreliacija tarp teoriškai artimų, panašių rodiklių (konvergencijos validumas) ir, atvirkščiai, ar nėra koreliacijos tarp teoriškai skirtingų rodiklių (diskriminacijos validumas) (Sattler, Hoge, 2006).

Kadangi nekūrėme naujų, o tikrinome tik adaptuotus instrumentus, tokių pačių prasminių faktorių (skalių) išskyrimą galima vertinti kaip vieną iš instrumento validumo požymių. Vertinant adaptuotų instrumentų validumą taip pat tikrintos kelios prielaidos (skaičiuojant Pirsono koreliacijos koeficientus). Pirmoji teigė, kad bus teigiamas ryšys tarp sportininkų prosocialaus elgesio su komanda ir varžovais, o antisocialus elgesys su komanda — su

antisocialiu elgesiu su varžovais. Antroji numatė, kad moralinės vertybės teigiamai koreliuos su gebėjimų sportinėje veikloje ugdymo vertybėmis, o šios su statuso vertybėmis. Pažymėtina, kad abu instrumentai panaudoti tikrinant jų konkurencijos validumą. Tikrinta prielaida, kad antruoju instrumentu nustatytos moralinės vertybės sportinėje veikloje bus teigiamai susijusios su sportininkų prosocialiu elgesiu ir neigiamai su jų antisocialiu elgesiu.

Tikrinant adaptuojamus instrumentus taip pat skaičiuoti šie aprašomosios statistikos rodikliai: aritmetinis vidurkis, standartinis nuokrypis.

REZULTATAI

Analizuojant prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje rezultatus pirmiausia buvo siekiama išskirti faktorius taikant tiriamosios faktorinės analizės matematinį modelį. Nustatyta,

kad skalės duomenys faktorių analizei tinka vidutiniškai — $KMO = 0,78$; *Bartlett* sferiškumo testo $p < 0,001$. Taikyta pagrindinių komponenčių analizė ir ortogonalusis *Varimax* sukimas. Duomenys apie išskirtų faktorių tikrines reikšmes ir paaiškinamos dispersijos dalį pateikti 1 lentelėje. Buvo išskirti keturi faktoriai, kurie paaiškina 59,24% visos dispersijos. Mūsų išskirti faktoriai ir juos sudarantys teiginiai visiškai sutapo su instrumento autorių išskirtaisiais. Kaip ir originale, Antisocialaus elgesio su varžovais skalę sudaro daugiausia teiginių, o Prosocialaus elgesio su varžovais skalę — mažiausiai teiginių. Visų skalių vidinis suderinamumo balas yra tinkamas (nuo 0,79 iki 0,85). Nustatytas silpnas ryšys tarp sportininkų prosocialaus elgesio su komanda ir varžovais ($r = 0,29$; $p < 0,01$). Pastebėtas ryšys tarp sportininkų antisocialaus elgesio su komandos draugais ir jų elgesio su varžovais ($r = 0,31$; $p < 0,01$).

1 lentelė. Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje išskirti faktoriai, juos paaiškinančios dispersijos dalis, aprašomosios statistikos bei vidinio suderinamumo duomenys ($n = 170$)

Elgesio atvejai	Faktoriai			
	AEV	AEK	PEK	PEV
18. Tyčia pažeidėte sportinės kovos taisykles	0,77			
16. Tyčia erzinate bandydami išvesti iš kantrybės varžovą	0,72			
14. Provokavote varžovą atlikti draudžiamus veiksmus	0,68			
15. Tyčia prasižengėte prieš varžovą	0,68			
19. Fiziškai gąsdinate, bandydami įbauginti varžovą	0,67			
17. Atkeršijote varžovui už jo šiurkšnią pražangą tuo pačiu	0,66			
13. Bandėte sužeisti varžovą	0,64			
20. Kritikavote varžovą	0,56			
9. Keikėte komandos narį / narius		0,81		
11. Kritikavote komandos narį / narius		0,78		
10. Ginčijotės su komandos nariu / nariais		0,76		
8. Užgauliojote komandos narį / narius		0,74		
12. Rodėte nepasitenkinimą prastu komandos nario / narių žaidimu		0,65		
1. Skatinote, drąsinote komandos narį / narius			0,86	
3. Teigiamai atsiliepėte apie komandos narį / narius			0,83	
4. Patarėte komandos nariui / nariams			0,80	
2. Pasveikinote komandos narį / narius už gerą žaidimą			0,76	
5. Padėjote susižeidusiam varžovui				0,86
6. Paprašėte sustabdyti sportinę kovą varžovui susižeidus				0,80
7. Padėjote susižeidusiam varžovui				0,78
Paaiškinamos dispersijos kumuliatyvinis %	18,99	33,80	48,28	59,24
Vidurkis	2,24	2,25	4,11	2,98
Standartinis nuokrypis	0,68	0,65	0,67	0,87
Kronbacho alfa koeficientas	0,85	0,83	0,84	0,79

Pastaba. AEV — antisocialus elgesys su varžovais; AEK — antisocialus elgesys su komanda; PEK — prosocialus elgesys su komanda; PEV — prosocialus elgesys su varžovais.

Elgesio atvejai		Faktoriai		
		GUV	MV	SV
9.	Man svarbu tobulinti savo sportinį meistriškumą	0.84		
8.	Man svarbu iškelti sau tikslus, kurių noriu pasiekti sportuodamas	0.79		
6.	Aš siekiu tapti geru sportininku	0.77		
7.	Aš siekiu sportuodamas atskleisti savo gebėjimus	0.63		
5.	Sportuojant man svarbu būti sąžiningam		0.80	
3.	Aš siekiu padėti kitiems, kai jiems to reikia		0.79	
4.	Sportuodamas visada stengiuosi laikytis taisyklių		0.79	
2.	Man svarbu sportuojant garbingai varžytis, rungtyniauti		0.58	
1.	Sportuodamas aš sutinku tai daryti, kas man liepiama		0,34	0,31
13.	Man svarbu gerai atrodyti			0.79
11.	Aš siekiu būti grupės lyderiu			0.75
12.	Man svarbu laimėti ar nugalėti			0.65
10.	Aš siekiu būti geresnis už kitus			0.64
	Paaiškinamos dispersijos kumuliatyvinis %	23,24	43,69	63,85
	Vidurkis	4,14	3,65	3,53
	Standartinis nuokrypis	0,92	0,83	1,15
	Kronbacho alfa koeficientas	0,85	0,70	0,80

2 lentelė. Jaunimo vertybių sportinėje veikloje išskirti faktoriai, juos paaiškinančios dispersijos dalis, aprašomosios statistikos ir vidinio suderinamumo duomenys (n = 170)

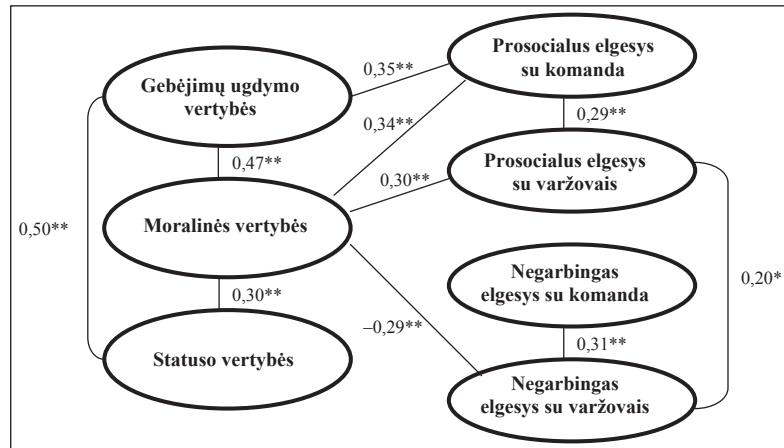
Pastaba. GUV — gebėjimų ugdymo vertybės; MV — moralinės vertybės; SV — statuso vertybės.

Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimyno rezultatai faktorių analizei tinka — KMO = 0,86; Bartlett sferiškumo testo $p < 0,001$. Duomenys apie išskirtų faktorių tikrines reikšmes ir paaiškinamos dispersijos dalį pateikti 2 lentelėje. Visi teiginiai (išskyrus vieną) sudaro tris faktorius, paaiškinančius 63,85% visos dispersijos, kurie sutampa su instrumento autorių išskirtaisiais. Vieno lentelėje nurodyto teiginio *Sportuodamas aš sutinku tai daryti, kas man liepiama* reikšmė mažesnė negu 0,40 ir jis patenka į du faktorius. Kadangi originale šis teiginys priskirtas moralinėms vertybėms, mes jo nepašalinome iš skalės, bet priskyrėme moralinių vertybių skalei. Visų trijų vertybių skalių vidinis suderinamumas yra geras (nuo 0,70 iki 0,85). Nustatytas vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys tarp gebėjimų ugdymo ir moralinių vertybių ($r = 0,47$; $p < 0,01$) bei tarp gebėjimų ugdymo vertybių ir statuso vertybių ($r = 0,50$; $p < 0,01$).

Tikrinant keltą prielaidą apie vertybių sportinėje veikloje sąsajas su sportininkų prosocialiu elgesiu skaičiuoti koreliaciniai ryšiai tarp atskirų vertybių grupių ir elgesio (žr. pav.). Mažesni negu silpni koreliaciniai ryšiai paveiksle nurodyti. Nustatytas silpnas ryšys tarp moralinių vertybių ir prosocialaus elgesio tiek su komandos draugais ($r = 0,34$; $p < 0,01$), tiek su varžovais ($r = 0,30$; $p <$

0,01) bei neigiamas ryšys su antisocialiu sportininkų elgesiu su varžovais ($r = -0,29$; $p < 0,01$). Atitinkamai teigiamas ryšys pastebimas tarp gebėjimų sportinėje veikloje ugdymo vertybių ir sportininkų prosocialaus elgesio su komandos draugais ($r = 0,35$; $p < 0,01$). Paminėtinas silpnas ryšys tarp sportininkų prosocialaus ir antisocialaus elgesio su varžovais ($r = 0,20$; $p < 0,05$). Atskirai analizuojant duomenis merginų ir vaikinių grupėse nustatytos panašios tendencijos, tačiau paminėtini ir kai kurie skirtumai. Vaikinių grupėje išlieka panašūs koreliaciniai ryšiai, fiksuoti tarp visų sportuojančiųjų. Tuo tarpu merginų grupėje nenustatytas koreliacinis ryšys tarp moralinių ir statuso vertybių sportinėje veikloje. Merginų grupėje nustatytas stipresnis neigiamas ryšys tarp moralinių sporto vertybių ir negarbingo sportininkų elgesio su varžovais ($r = -0,51$; $p < 0,01$). Atitinkamai vaikinių grupėje šis ryšys silpnas ($r = -0,26$; $p < 0,01$). Tik merginų grupėje nustatytas silpnas neigiamas ryšys tarp moralinių vertybių sportinėje veikloje ir negarbingo elgesio su komandos draugais ($r = -0,31$; $p < 0,05$). Teigiamas ryšys aptiktas ne tik tarp gebėjimų ugdymo vertybių sportinėje veikloje ir prosocialaus elgesio su komandos draugais, bet ir tarp minėtų vertybių bei prosocialaus elgesio su varžovais ($r = 0,38$; $p < 0,05$). Tai nebūdinga vaikinių grupei. Stipresnis ryšys nustatytas tarp

Pav. Sąsajų tarp vertybių ir elgesio sportinėje veikloje koreliacinis modelis

Pastaba. * — $p < 0,05$, ** — $p < 0,001$.

merginų negarbingo elgesio su komandos draugais ir varžovais ($r = 0,43$; $p < 0,05$). Vaikinių grupėje jis yra silpnėsnis ($r = 0,28$; $p < 0,05$).

REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimo metu adaptuojant Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalę išskirtos keturios elgesio formos ir jas sudarantys teiginiai, kurie atitiko autorių nurodytus. Taip pat nustatytas teigiamas koreliacinis ryšys tarp sportuojančių studentų prosocialaus elgesio su komandos draugais ir varžovais, kuris beveik sutapo su skalės autorių nurodytu. Analogiškai sutapo nustatytas ryšio stiprumas tarp prosocialaus elgesio ir antisocialaus elgesio su varžovais. M. Kavussanu ir I. Boardley (2009) šią sąsają aiškina gana įprasta praktika — varžantis sužeidus varžovą jo atsiprašyti. Vadinasi vieni, neleistini veiksmai, tarsi skatina kitus, skatintinus veiksmus.

Vertinant skalės patikimumą skaičiuoti vidinio suderinamumo balai. Abiejų antisocialaus elgesio formų vidinis suderinamumo balas buvo identiškas skalės autorių nurodytam, o prosocialaus elgesio netgi geresnis.

Adaptuojant Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimyną išskirtos trys vertybių grupės, iš dalies sutampančios su instrumento autorių nurodytomis. Taikant tiriamosios faktorių analizės matematinį modelį dvylika vertybių pasiskirstė į tris grupes: moralinių, gebėjimų ugdymo ir statuso vertybes. Tačiau teiginio *Sportuodamas aš sutinku tai daryti, kas man liepiama* statistinė reikšmė nesiekė 0,40 ir jis matematiškai nepateko į moralinių vertybių faktorių grupę. Kadangi mes nekūrėme naujo tyrimo instrumento, o tik adaptavome sukurtą, šį teiginį toliau analizuojant duomenis priskyrimė prie moralinių vertybių. Minimais teiginys galbūt matematiškai nepateko į moralinių vertybių grupę ir dėl to, kad jo vienin-

telio formuluotė suprantama nevienareikšmiškai, t. y. aklas paklusimas nebūtinai gali būti susijęs su moraliu elgesiu. Paminėtini ir kultūriniai bei tiriamųjų amžiaus skirtumai suvokiant jo prasmę. Todėl tolesnių tyrimų metu taikant šį klausimyną, ypač tiriant vaikus, ir analizuojant rezultatus rekomenduotina dar kartą atlikti teiginių faktorių analizę. Reikia pasakyti, kad dėl minėtų problemų adaptuojant klausimyną nebuvo galimybės konsultuotis su jo pagrindiniu autoriumi, o bendraautoriai manydami, kad jų indėlis kuriant jį per menkas, neišreiškė noro nuodugniau diskutuoti.

Bandomojo tyrimo metu nustatyti vidutinio stiprumo ryšiai tarp gebėjimų ugdymo ir moralinių bei statuso vertybių, kartu ir silpnas ryšys tarp moralinių bei statuso vertybių. Šie koreliaciniai ryšiai sutampa su klausimyno autorių pateiktais, kurie nurodo stipresnį ryšį tarp gebėjimų ugdymo ir moralinių vertybių. Vertinant klausimyno patikimumą nustatytas tinkamas vertybių grupių vidinis suderinamumas, kuris vertinant gebėjimų ugdymo vertybes buvo geresnis, o moralines — truputį blogesnis nei nurodytas autorių.

Vertinant adaptuojamų tyrimo instrumentų validumą atlikta faktorių analizė ir tikrintas išskirtų faktorių sutapimas su originale nurodytais, taip pat tikrintos sportininkų vertybių ir elgesio sportinėje veikloje sąsajų prielaidos. Nustatyta, kad moralinių vertybių sportinėje veikloje duomenys patikimai teigiamai koreliuoja su sportininkų prosocialiu elgesiu tiek su komandos draugais, tiek su varžovais ir neigiamai su jų antisocialiu elgesiu su varžovais. Patikima teigiama koreliacija aptikta tarp gebėjimų ugdymo vertybių sportinėje veikloje ir sportininkų prosocialaus elgesio su komandos draugais. Kurdami vertybių sportinėje veikloje klausimyną, tyrėjai taip pat tikrino prielaidą, kad moralinės ir gebėjimų ugdymo vertybės teigiamai koreliuoja su nuostatomis dėl sportininkų prosocialaus ir neigiamai su nuostatomis dėl antisocia-

laus elgesio sportinėje veikloje. Taip pat tikrinta prielaida, kad statuso vertybės teigiamai koreliuoja su nuostatomis dėl sportininkų antisocialaus elgesio sportinėje veikloje. Adaptuodami tyrimo instrumentus patikrinome analogiškas prielaidas, tik buvo vertinta vertybių sportinėje veikloje sąsajos ne su tiriamųjų nuostatomis dėl sportininkų elgesio, o su jų pačių elgesiu. Galbūt dėl to mūsų tyrimo metu nenustatytas koreliacinis ryšys tarp statuso vertybių ir antisocialaus elgesio.

Apibendrinant tyrimą pasakytina, kad buvo adaptuoti du tyrimo instrumentai, kurie gali būti naudojami aiškinantis sportuojančių vaikų ir jaunimo vertybines orientacijas bei elgesį sportinėje veikloje. Atkreiptinas dėmesys, kad Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalė skirta tirti ne nuostatomis dėl sportuojančiųjų elgesio, o paties elgesio raiškai. Taip pat ji nenustato sportininkų garbingo ar negarbingo elgesio motyvų. Visgi gilinantis į elgesio motyvus ji gali būti naudojama su kitais tyrimo instrumentais, pavyzdžiui, aiškinantis laimėjimų motyvacijos sąsajas su prosocialaus ir antisocialaus elgesio raiška (Kavussanu, Boardley, 2009) ar veiksnius, lemiančius negarbingą elgesį

(Boardley, Kavussanu, 2008). Ši skalė taikytina tiriant komandines sporto šakas kultivuojančius asmenis, nes ji buvo kurta šių sporto šakų atstovams. Adaptuojant skalę taip pat remtasi komandines sporto šakas kultivuojančių studentų duomenimis. Norėtume atkreipti dėmesį į tai, kad adaptuojant sportininkų elgesio sportinėje veikloje skalę dėmesys buvo sutelktas į ją sudarančius teiginius, bet ne į patį pavadinimą. Manytume, kad sąvoka *prosocialus elgesys* vartotina, tuo tarpu dėl *antisocialaus elgesio* galima diskutuoti. Kalbant apie Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimą pažymėtina, kad jis taikytinas tik aiškinantis, ko siekia sportininkai sportuodami, tačiau abejotinas tiriant kitoje veikloje dalyvaujančių asmenų vertybes.

IŠVADA

Adaptuota Prosocialaus ir antisocialaus elgesio sportinėje veikloje skalė bei Jaunimo vertybių sportinėje veikloje klausimynas atitinka keliamus patikimumo ir validumo reikalavimus ir gali būti naudojami tiriant sportininkų elgesį ir vertybes sportinės veiklos požiūriu.

LITERATŪRA

- Adaškevičienė, E., Budreikaitė, A. (2007). 12–14 metų mokinių požiūris į kilnų elgesį ir jo raiška sportinėje veikloje. *Sporto mokslas*, 3 (49), 72–77.
- Arthur-Banning, S., Wells, M. S., Baker, B. L., Hegreness, R. (2009). Parents behaving badly? The relationship between the sportsmanship behaviors of adults and athletes in youth basketball games. *Journal of Sport Behavior*, 32 (1), 3–18.
- Barr, J. J., Higgins-D'Alessandro, A. C. (2007). Adolescent empathy and prosocial behavior in the multidimensional context of school culture. *The Journal of Genetic Psychology*, 168 (3), 231–250.
- Boardley, I. D., Kavussanu, M. (2008). The moral disengagement in sport scale — short. *Journal of Sports Sciences*, 26 (14), 1507–1517.
- Bredemeier, B. J., Shields, D. L. (2001). Game reasoning and interactional morality. *The Journal of Genetic Psychology*, 147 (2), 257–275.
- Bredemeier, B. J. L., Shields, D. L. (1998). Moral assessment in sport psychology. In J. L. Duda (Ed.), *Advances in Sport and Exercise Psychology Measurement* (pp. 257–276). Morgantown, WV: FIT Press.
- Jones, C., McNamee, M. (2000). Moral reasoning, moral action, and the moral atmosphere of sport. *Sport, Education and Society*, 5 (2), 131–146.
- Kavussanu, M., Boardley, I. D. (2009). The prosocial and antisocial behaviour in sport scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 31, 97–117.
- Kavussanu, M. (2006). Motivational predictors of prosocial and antisocial behaviour in football. *Journal of Sports Sciences*, 24 (6), 575–588.
- Kavussanu, M., Ntoumanis, N. (2003). Participation in sport and moral functioning: Does ego orientation mediate their relationship? *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25, (4), 501–518.
- Kavussanu, M., Roberts, G. (2001). Moral functioning in sport: An achievement goal perspective. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 23, 37–54.
- Lee, M. J., Whitehead, J., Ntoumanis, N., Hatzigeorgiadis, A. (2008). Relationships among values, achievement orientations, and attitudes in youth sport. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 30, 588–610.
- Malinauskas, R. (2008). Sportuojančių Lietuvos kūno kultūros akademijos studentų vertybės. *Sporto mokslas*, 3 (53), 31–35.
- Malinauskas, R., Šniras, Š. (2006). Ugdymo programos įtaka sportuojančių moksleivių situaciniams socialiniams įgūdžiams. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 17, 111–121.
- Puniškienė, R., Laskienė, S. (2006). Sportuojančių paauglių vertybinių orientacijų, asmenybės savybių ir savigarbos ypatumai. *Sporto mokslas*, 4 (46), 48–54.
- Riklikienė, O. (2007). Tradicinių metodologinių reikalavimų pritaikymas slaugos rezultatų klasifikacijos anketos adaptavimui lietuvių kalbai, kultūrai ir slaugos praktikai. *Sveikatos mokslai*, 5, 116–1172.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Sattler, J. M., Hoge, R. D. (2006). *Assessment of Children. Behavioral, Social, and Clinical Foundations* (5th Edition). San Diego: Jerome M. Sattler Publisher Inc.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and content of human values? *The Journal of Social Issues*, 50, 19–45.
- Shields, D. L., LaVoi, N. M., Bredemeier, B. L., Power, F. C. (2007). Predictors of poor sportspersonship in

youth sport: Personal attitudes and social influence. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 29 (6), 747—762.

Šukys, S. (2008). Būsimųjų kūno kultūros specialistų nuostatų į dorovines vertybes sporte kaita studijų metais. *Sporto mokslas*, 4 (54), 21—27.

Šukys, S., Jankauskienė, J. (2008). Mokinių sportavimo ir fizinio aktyvumo laisvalaikio sąsajos su psichosocialiniais, elgesio ir mokyklos veiksniais. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 1 (68), 104—110.

Vaez Mousavi, S. M., Shojaei, M. (2005 a). Association between Coaches' Behaviors and Players' Aggressive and Assertive Actions. *International Journal of Applied Sport Sciences*, 17 (2), 35—42.

Vaez Mousavi, S. M., Shojaei, M. (2005 b). Frequencies of aggressive behaviors in win, loss, and tie situations. *International Journal of Applied Sport Sciences*, 17 (1), 42—50.

Vallerand, R. J., Brière, N. M., Blanchard, C. M., Provencher, P. J. (1997). Development and validation of the multidimensional sportspersonship orientation scale. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 19, 197—206.

Vargas-Tonsing, T. M. (2009). An exploratory examination of the effects of coaches' pre-game speeches on athletes' perception of self-efficacy and emotion. *Journal of Sport Behavior*, 32 (1), 92—111.

ADAPTATION AND VALIDATION OF THE PROSOCIAL AND ANTISOCIAL BEHAVIOR IN SPORT SCALE AND YOUTH SPORT VALUES QUESTIONNAIRE FOR LITHUANIANS

Saulius Šukys

Lithuanian Academy of Physical Education, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

M. Kavussanu and I. Boardley (2009) developed a scale for measuring prosocial and antisocial behavior in sport. M. Lee et al. (2008) developed a questionnaire for measuring youth values in sport. The aim of the present study was to adapt these research instruments in the Lithuanian language and to validate them. The adaptation process took four stages. In stage 1, linguistic and cross-cultural adaptation of the scale and questionnaire was made. In stage 2, 170 (32 female and 138 male) athletes recruited from Lithuanian universities completed the translated version of scale and questionnaire. In stage 3, factorial analyze was performed in order to compare it with the original versions. In stage 4, investigations of factor structures, relationship between the scales, reliability, and construct validity of the adaptations were performed.

Factor analysis of the Prosocial and antisocial behavior in sport scale revealed a four factor solutions similar to those of the original scale version. Alpha coefficients showed good-to-very-good levels of internal consistency and were 0.85 for antisocial opponent behavior, 0.84 for prosocial teammate behavior, 0.83 for antisocial teammate behavior, and 0.79 for prosocial opponent behavior. Correlations between factors showed that prosocial behavior toward teammates was related positively to prosocial behavior toward opponents ($r = 0.29$; $p < 0.01$). Antisocial behavior toward opponents was positively related to antisocial behavior toward teammates ($r = 0.31$; $p < 0.01$). Factor analysis of Youth values in sport questionnaire revealed three-factor solutions similar to those of the original version. Alpha coefficients showed good-to-very-good levels of internal consistency and were 0.85 for competence values, 0.80 for status values and 0.70 for moral values. Competence values were positively related to moral values ($r = 0.47$; $p < 0.01$) and status values ($r = 0.50$; $p < 0.01$).

As hypothesized, moral values positively related to prosocial behavior toward teammates ($r = 0.34$; $p < 0.01$) and opponents ($r = 0.30$; $p < 0.01$) and negatively related to antisocial behavior toward opponents ($r = -0.29$; $p < 0.01$).

In conclusion, the adapted scale and questionnaire can be used to measure behavior and values in sport.

Keywords: prosocial and antisocial behavior in sport, values in sport, adaptation of research tools, reliability and validity.

Gauta 2010 m. kovo 22 d.
Received on May 20, 2010

Priimta 2010 m. gegužės 31 d.
Accepted on May 31, 2010

Saulius Šukys
Lietuvos kūno kultūros akademija
(Lithuanian Academy of Physical Education)
Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 302657
E-mail sml.saulius@gmail.com